דרך קוצרי השדות היתה שהיו קוצרים השדה, ואחר כך עורמים את התבואה ערימות ערימות קטנות, ואחר כך מקבצים את כולן למקום אחד ועושים מהם עומרים, ומוליכים אותם משם למקום הדישה שהוא הגורן. ולא חייבה התורה בשכחה רק עומר שמוליכים אותו לדישה בגורן, אבל עומרים שנעשים לשם דבר אחר, או שלא מוליכים אותם אחר העימור לגורן, אין בהם שכחה.

משנה ח'

כט. באלו סוגי עומרים אין שכחה, ומדוע?

אמרה התורה כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה, ולמדנו מזה שכמו קציר אין אחריו קציר, שהרי אי אפשר לקצור את הקצור, אף עימור אין אחריו עימור, יצא עומר שאינו גמר מלאכה קודם הדישה. ולכן מי שעימר לעומרים, דהיינו שעשה עמרים קטנים, וסופו לעשות משנים ושלשה עומר אחד, אם שכח עומרים קטנים אלו אינם שכחה (מ"ה, רע"ב ד"ה ולעומרים). וכן יש שקוצרים התבואה ומגדישים אותה במקום אחד עד שתתאסף, ואז נושאים אותה למקום שדשים התבואה, ויש שמגדישים על גבי קרקע והוא הנקרא כובעות, כדמות כובע שמשימין בראש, ויש שמגדישים בחפירה בארץ, והוא הנקרא כומסאות, כלשון כמוס עמדי, ויש שמגדישים בעיגול כדמות אבן הרחיים והוא הנקרא חררה על שם שהחררה עגולה, בכל אופנים אלו אינו שכחה רק אם עימר על מנת להוליכו למקום הדישה, ושכחו (מ"ח).

ל. באיזה אופן אין שכחה לעומר אף שעימרו כדי להוליכו למקום הדישה, ובאיזה אופן יש לו שכחה אף שעימרו כדי להוליכו למקום שאינו גמר מלאכתו?

המעמר לגדיש, ורוצה שישארו באותו מקום ושם ידוש אותם, יש לו שכחה, ואם נמלך עליהם אחר כך להוליכם למקום אחר לדוש אותם, אין לו שכחה (מ"ח, רע"ב ד"ה ממנו). וכן להיפך, עימר כדי להוליכו למקום שאינו גמר מלאכה אין לו שכחה, ואם נמלך להוליכו למקום שהוא גמר מלאכתו, יש לו שכחה (מ"ח).

לא. האם יש סוגי עומרים שאין בהם שכחה בשום אופן?

לפי פירוש הראשון ברע"ב, מי שמעמר עומרים לעשות מהן כמין כובע בראש, שכך היו רגילין לעשות עטרות של שבולין ולשים בראש, וכן המעמר לכומסאות, שהם גם כן מין כיסוי לראש, אבל אינם גבוהים ובולטים למעלה ככובעות, אלא נכפפים למטה שאינו נראה כל כך, כמו שכתוב הלא הוא כמוס עמדי, וכן אם עימר לחררה, דהיינו קצר מעט ועימר כדי לגלגל עיסה לעשות חררה קטנה על גבי גחלים. בכל אופנים אלו אין שכחה (רע"ב ד"ה לכובעות - ד"ה לחררה).

פרק שישי

בית שמאי

הפקר פטור מן המעשר, במשנתנו נחלקו בית שמאי בית הלל מהו גדר הפקר לענין זה.

משנה א'

א. הפקיר אדם שדהו רק לעניים, האם נקרא הפקר, ומדוע?

לדעת בית שמאי מי שהפקיר לעניים ולא לעשירים דין הפקר יש לו, ופטור מן המעשר. ודעת בית הלל שאינו הפקר, עד שיפקיר אף לעשירים (מ"א). וטעמם של בית שמאי, שכתוב בלקט ופאה לעני ולגר תעזוב אותם, ומה בא ללמדנו מה שנאמר תעזוב אותם, אלא לימד על עזיבה אחרת, דהיינו הפקר, שהיא כמו לקט שכחה ופאה, מה לקט שכחה פאה לעניים ולא לעשירים, אף הפקר שהוא פטור מן המעשרות הוא אף אם הפקיר לעניים ולא לעשירים (רע"ב ד"ה בית שמאי). ובית הלל שחלוקים עליהם למדו ממה שנאמר בשמיטה והשביעית תשמטנה ונטשתה, מה בא ללמדנו מה שנאמר ונטשתה, אלא בא ללמד על נטישה אחרת, דהיינו הפקר, שהיא בשביעית, מה שביעית היא לעניים ולעשירים, אף הפקר איננו אלא אם כן הפקיר לעניים ולעשירים (רע"ב ד"ה אף).

ב. האם יש אופן שלא תהיה שכחה בעומר בגלל גדלו?

אם היו כל עמרי השדה בגודל של קב, ואחד העמרים הוא של ארבעת קבין ושכחו, לדעת בית שמאי, אינו שכחה (מ"א). וטעמם, שלקמן משנה ה' מבואר לדעת בית שמאי שאם שכח בשדה שלשה עמרים, הרי זו שכחה, אבל אם שכח ארבעה עמרים, אינה שכחה. וסוברים כאן בית שמאי שהואיל ויש בעומר זה כדי לחלק לארבעה עומרים קטנים, רואים כאילו יש בו ארבעה עומרים, ולכן אינה שכחה (תוי"ט ד"ה ואחר). וכן הדין אם היו עומרי השדה כל אחד של שני קבין ועומר אחד או יותר יש בו שמונה קבין, עומר זה אין בו שכחה, וכן הכל על דרך זו (תוי"ט שם). ובית הלל סוברים שלא אומרים שרואים אותו כאילו הוא כמה עומרים, ולכן גם עומר גדול כזה הוא שכחה (מ"א).

ג. האם עומר שיש בו יותר מארבעה קבין יש בו שכחה לדעת בית הלל, ומדוע?

מהטעם שכתבנו לעיל שבית הלל לא סוברים שאומרים רואים, אין חילוק בין אם היה בעומר ארבעה קבין או יותר, ובכל אופן יש בו שכחה. אמנם דעת הרמב"ם במשנה תורה וכן כתב הרע"ב בעדיות שעומר שיש בו יותר מארבעה קבין אין בו שכחה אף לבית הלל, ובאמת בנושאי כלים ובמפרשים כאן תמהו על כך וכתבו שאין לסברא זו טעם לכאורה (תוספות רעק"א אות נט, ועיין במשנה ראשונה).

ד. מה פירוש המילה הבקר?

הבקר היינו הפקר, ואות פ"א התחלפה באות בי"ת, כי אותיות שהם מאותו מוצא מתחלפות, והאותיות שמוצאן מן השפתים הם ב' ו' מ' ף' (תוי"ט ד"ה הבקר).

משנה ב'

ה. עומר שנטלו מן השדה להוליכו לעיר, ושכחו, האם הוי שכחה, ומתי?

לפירוש הראשון ברע"ב נחלקו בית שמאי ובית הלל בזה, שלדעת בית שמאי עומר שהחזיק בו להוליכו לעיר ונתנו בצד הגדר או בצד הגדיש, או סמוך לבקר וכלי המחרישה ושכחו שם, אינו שכחה, שהרי זכה בו, ולדעת בית הלל הרי הוא שכחה. אבל אם החזיק בו להוליכו לעיר ושכחו ולא הניחו אצל הגדר או אצל הגדיש, מודים בית הלל שאינו שכחה, כמבואר לקמן מ"ג (מ"ב, רע"ב ד"ה בית שמאי וד"ה ובית הלל). ולפירוש השני ברע"ב אם החזיק בו ואחר בך שכחו, אינו שכחה לכולי עלמא בכל אופן, במבואר לקמן מ"ג (רע"ב ד"ה ובית הלל).

ו. לפירוש הראשון ברע"ב, מה הטעם לדעת בית הלל שדוקא אם לא הניח את העומר ליד מקום מסוים אינו שכחה, ואם הניח שם הרי הוא שכחה?

בתוי"ט כתב הטעם שכשהניחו ליד מקום מסויים הרי הוא שכחה כששכחו, שמה שאמרה התורה ושכחת עומר בשדה הוא דוקא כששכחת מחמת עצמך ולא כשנגרמה השכחה על ידי דבר אחר, וכשלא הניחו ליד מקום מסויים נגרמה השכחה על ידי דבר אחר, דהיינו ששכח מחמת שלא הניח ליד מקום מסויים, אבל כשהניח ליד מקום מסויים לא היה מה שיגרום לו לשכוח, ושכח מחמת עצמו (תוי"ט ד"ה ובית הלל). והמשנה למלך ביאר שאם החזיק בעומר להוליכו לעיר, שוב אין בו שכחה, אלא אם הניחו ליד מקום מסוים הרי הוא כחוזר ממחשבתו הראשונה להוליכו לעיר, וחרי הוא כאילו לא נטלו להוליכו לעיר אלא להניחו במקום אחר, ושייך בו שכחה, אבל כל שלא הניחו במקום מסויים עדיין מחשבתו הראשונה עומדת במקומה, ולכן אין בו שכחה (תוספות רעק"א אות סא).

ז. האם יש אופן שבו שכח עומר שלא החזיק בו להוליכו לעיר, ואף על פי כן לא יהיה עומר זה שכחה?

לפירוש השני שברע"ב, לדעת בית שמאי אפילו עומר שלא החזיק בו כלל לא הוי שכחה, אם הניחו בצד הגדר או אצל הגדיש או סמוך לבקר או כלי המחרישה,

דהואיל והניחו אצל דבר המסויים עתיד לזכרו. ולדעת בית הלל אף באופן זה הרי הוא שכחה כל זמן שלא החזיק בו, ומודים בית הלל שאם החזיק בו ואחר כך שכחו שאינו שכחה, כמבואר לקמן מ"ג (רע"ב ד"ה ובית הלל).

משנה ג'-ד'

ח. שנים שהתחילו לאסוף עמרים באמצע שורה, ושכחו עומר, מתי הוא שכחה ומתי לא?

שנים שהתחילו מאמצע שורה של עמרים, זה הפך פניו לצפון וזה הפך פניו לדרום, אם לאחר שהתחילו לעמר דלגו עומר ושכחוהו, הרי זה שכחה, דהוא בכלל מה שאמר הכתוב לא תשוב לקחתו (מ"ד, רע"ב ד"ה שנים וד"ה ושבחו לפניהם). אבל אם כשהפכו פניהם זה לצפון וזה לדרום והתחילו לעמר נשאר עומר אחד ביניהם ושכחוהו, אינו שכחה, לפי ששניהם סמכו זה על זה ומתוך כך נשכח (שם, רע"ב ד"ה ולאחריהם).

ט. יחיד שהתחיל לעמר מראש השורה, ושכח עומר, מתי הוא שכחה ומתי לא, ומדוע?

יחיד שהתחיל מראש השורה ושכח לפניו ולאחריו, שלפניו אינו שכחה, ושלאחריו שכחה, מפני שהוא בבל תשוב (מ"ג ד'). ועל זה אמרו (במ"ג) שראשי השורות העומר שכנגדו מוכיח, דהיינו, כגון שיש כאן עשר שורות של עשר עמרין מסודרין בשורות מצפון לדרום, והתחיל לעמר בראש שורה אחת ושכח עומר אחד לאחריו, הוי שכחה, כיון שעבר ממנו ועימר עומר הסמוך לו הרי הוא בכלל מה שאמר הכתוב לא תשוב לקחתו. אבל אם שכח עומר אחד או שנים בסוף השורה, דהיינו לפניו, והניחם וחזר והתחיל לעמר מתחלת שורה שניה, אינה שכחה, שאין אני קורא בזה לא תשוב, שאני אומר דעתו לעשות שורה אחרת מאותם שהניח ממזרח למערב. וזה מה ששנינו במ"ג העומר שכנגדו מוכיח, שהעומרים של שורות אחרות מוכיחים על אלו שהניח שלא שכחן, שראויין להתחשב עמהן בשורה אחרת (שם, רע"ב ד"ה יחיד).

משנה ה'

י. מה הוא שיעור שכחה בפירות והגידולים השונים?

שני עמרים, שכחה, ושלשה אינן שכחה. שני צבורי זיתים וחרובין שכחה, ושלשה אינן שכחה. שני הוצני פשתן שכחה, ושלשה אינן שכחה (מ"ה).

יא. מה הן הוצני פשתן?

כמו שנעקר הפשתן מן השדה נקרא הוצני, שעומד כמו הוצין (רע"ב ד"ה הוצני).

יב. באלו עוד מתנות עניים מצאנו חילוק בין שנים לשלש?

שני גרגרים פרט, ושלשה אינן פרט. שני שבלים לקט, ושלשה אינן לקט (מ"ה).

יג. האם שיעורים אלו הם לכל הדעות, ומה הסברות בזה?

השיעורים הנ"ל הם כדעת בית הלל. ועל כולן בית שמאי אומרים שהשיעור הוא שלשה לעניים, וארבעה לבעל הבית (מ"ה). וטעמם של בית הלל משום שנאמר לעני ולגר תעזוב אותם, חד לעני וחד לגר, הרי שנים. ובית שמאי דרשו שלשה לעניים וארבעה לבעל הבית, ממה שנאמר לגר ליתום ולאלמנה יהיה, הרי שלשה לעניים (רע"ב ד"ה אלו).

משנה ו'

יד. האם יש שיעור לגודל העומר לענין שכחה?

העומר שיש בו סאתים אינו שכחה, שנאמר לא תשוב לקחתו, עומר שאתה יכול להגביהו כולו כאחת ולשאת אותו על כתפו, יצא זה של סאתים שאי אתה יכול להגביה כולו כאחת (מ"ו, רעיב ד"ה העומר).

טו. שכח שני עמרים שבשניהם יחד יש סאתים, האם היא שכחה?

שכח שני עמרים ובהם סאתים, לדעת רבן גמליאל אינם שכחה והרי הם לבעל הבית, ולדעת חכמים הרי הם שכחה והם לעניים (מ"ו).

טז. איזה טעמים נתנו רבן גמליאל וחכמים לדבריהם?

רבן גמליאל טען לחכמים שהרי מריבוי העמרים מתיפה כוחו של בעל הבית, שהרי שנים שכחה ושלשה אינם שכחה, ואם כן הוא קל וחומר, אט עומר אחד של סאתים אין בו שכחה, קל וחומר ששני עמרים שיש בהם סאתיים שלא יהיה בהם שכחה. וחכמים השיבון לו שאינו דומה, שהטעם שבעומר. שיש בו סאתים אין שכחה הוא מפני שהוא כגדיש, ובגדיש לא שייך שכחה, שנאמר ושכחת עומר, ולא גדיש, מה שאין כן בשני עמרים שהן כשאר עומרים קטנים שיש בהם שכחה (מ"ו, רע"ב ד"ה אמרו לו - ד"ה ככריכות, תפא"י).

משנה ז'

טז. האם יש שכחה בקמה, ומנין?

גם בקמה יש שכחה, ושכחת קמה למדנו ממה שאמר הכתוב ושכחת עומר בשדה, לרבות שכחת קמה (רע"ב ד"ה קמה).

יז. האם יש שיעור בשכחת קמה, ומהו?

קמה שיש בה סאתים, ושכחה, אינה שכחה (מ"ז). שלומדים שכחת קמה משכחת עומר, מה עומר שיש בו סאתים אינו שכחה, אף קמה שיש בה סאתים אינה שכחה. ושכחת קמה למדנו ממה שאמר הכתוב ושכחת עומר בשדה, לרבות שכחת קמה (רע"ב ד"ה קמה).

יח. האם צריך שיהיו בקמה סאתים ממש כדי שלא תהיה בה שכחה, וכיצד משערין זאת?

אפילו אין בה סאתים, אבל היא ראויה לעשות סאתים, אינה שכחה. ואפילו היתה הקמה של שעורים והיתה שדופה עד שנהיו הגרעינים דקות כטופח, שהוא מין קטנית דק מאוד, רואים אותם כאילו הן גסים כשאר שעורים, ואם כשנחשוב אותן גסים כשאר שעורים יהיה בהן סאתים אף על פי שעכשיו שהם שדופות אין בהם סאתים, אינם שכחה (מ"ז, רע"ב ד"ה טופח). אבל בודאי אין משערים שדה של טופח כאילו היה שעורים, אלא משערים אותה כמות שהיא (רע"ב שם).

משנה ח'

יט. שכח עומר או קמה שכחה גמורה, באיזה אופן לא הוי שכחה?

הקמה מצלת את העומר ואת הקמה, שאם היתה קמה שלא שכחה בצד עומר ששכחו, מצלת על העומר, שלא יהיה שכחה, שנאמר כי תקצור ושכחת עומר, עומר שסביבותיו קציר הוי שכחה, ולא עומר שסביבותיו קמה (מ"ח, רע"ב ד"ה הקמה). והוא הדין לקמה, שאם שכח קמה והיו ראשי שבלים שלה מחוברים לקמה אחרת שלא שכחה, הקמה שלא שכחה מצלת על הקמה השכוחה המחוברת אליה, ואינה שכחה (מ"ת, רע"ב ד"ה ואת הקמה).

כ. האם עומר שאינו שכוח יכול להציל על עומר או קמה שכוחים?

העומר אינו מציל לא את העומר ולא את הקמה, שאם היה עומר שכוח או קמה שכוחה בצד עומר שאינו שכוח, אין העומר שאינו שכוח מציל לא על העומר ולא על הקמה השכוחים (מ"ח, רע"ב ד"ה העומר).

כא. האם יש שיעור לקמה שיכולה להציל?

כל קמה שאינה שכחה מצלת, אפילו קלח אחד (מ"ח).

משנה ט'

כב. האם ובאיזה אופן שכחת סאתים היא שכחה?

היתה סאה תבואה עקורה וסאה שאינה עקורה, וכן באילן, היתה סאה פירות תלושין אצל סאה מחוברין, או שהיה סאה קמה של שום וסאה קמה של בצלים, או שהיתה סאה שום עקור וסאה שום שאינו עקור, או סאה בצלים עקורים וסאה בצלים שאינן עקורין, ושכחם, אינן מצטרפין לסאתים, אלא של עניים הם (מ"ט, רע"ב ד"ה עקורה - ד"ה והשום). ודעת רבי יוסי שדוקא אם באת רשות העני באמצע, כגון שיש לקט בין סאה לסאה, וכן בכרם יש פרט בין סאה לסאה, אז אינן מצטרפין, ואם לאו, הרי אלו מצטרפין (שם, רע"ב ד"ה אם באת), ואין הלכה כרבי יוסי (רע"ב שם).